

LOCUL SLAVEI DEȘARTE ÎN TEOLOGIA PASTORALĂ A SFÂNTULUI IOAN GURĂ DE AUR

Arhimandrit conf. univ. dr. Teofan Mada

1. Slava omenească și cea care vine de la Dumnezeu

„Unde sunt acum cei care se plimbau țațoși prin agora, plini de orgoliu, însoțiți de o suită numeroasă, acei oameni îmbrăcați cu haine de mătase, mirosind a parfum, hrănind paraziți, ținuiți mereu la teatru, unde le este ostentația?”¹.

Sfânta Scriptură a legat slava de valori creștine și morale. Dumnezeu este singurul fundament adevărat al slavei². Deci slava este „deșartă” atunci când caută răsplata virtuților în viața oamenilor. Slava deșartă crește o dată cu progresul virtuților, risipind valoarea lor³. „Când dorim să ne concentrăm asupra operei unui autor, fie el romancier, teolog sau filosof, ar fi bine să discernem ideile la care revine cu plăcere. Această metodă de abordare nu este numai un procedeu obișnuit, ci se sprijină pe un simplu fapt psihologic: întotdeauna avem un număr redus de intuiții la care revenim fără oprire și care le permit celorlalți să ne cunoască gândirea. Studiul Părinților nu scapă de această lege; astfel se dovedește a fi necesară descoperirea marilor articulații ale operei pentru a putea realiza ce au ei mai interesant să ne transmită. Această muncă de analiză, întotdeauna necesară, pare să impună mai mult încă atunci când abordăm un autor ca Sfântul Ioan Hrisostom”⁴. Într-adevăr, oricine încearcă să ia cunoștință de scrierile Sfântului Ioan se găsește foarte repede descumpănit: de unde să înceapă? Ce metodă să folosească? Care idei să fie delimitate de preferință? În fine, cum să nu te îneci în această vastă creație inspirată de Duhul? În fața acestei dificultăți, complexități și uneori neputințe, trebuie să subliniem faptul că cunoașterea ideilor cheie ale lui Ioan Gură de Aur ar fi foarte utilă pentru ghidarea lecturii sale. Din păcate, dacă posedăm nenumărate monografii – și acelea apusene și incorecte nu de puține ori – despre Sfântul Ioan, nu același lucru se poate spune despre studiile dogmatice și spirituale asupra marilor teme ale operei sale care sunt încă mult prea puține. Fără a ne

¹ *Lui Teodor, tratat, 9, SC 117, p. 124, l. 15-19.*

² Ps. 62.

³ Sf. Ioan Scărarul, *Scara 22, PG 88, 949 a.*

⁴ Francis Leduc, „Le thème de la vaine gloire chez saint Jean Chrysostome”, p. 3.

propune și fără a avea pretenția de a face aici inventarul învățăturilor sale teologice, am dori să ne aplecăm asupra uneia dintre ele: slava deșartă.

Înainte să evidențiem importanța slavei deșarte, e bine să explicităm, pornind de la vocabular, noțiunea însăși de „slavă”: „Moartea și viața, *slava* și obscuritatea, durerea și plăcerea, bogăția și sărăcia, iată de ce au oamenii parte deopotrivă; sunt lucruri care nu ne aduc nici onoarea, nici dezonoarea, și prin urmare nu sunt nici bune, nici rele”.⁵ Este ușor de recunoscut inspirația stoică a acestui pasaj, atât prin factura sa cât și prin conținutul său. Ioan Hrisostom ar putea să-i fie autorul, cu condiția de a-i scoate totodată referirea la slavă. Contrar lui Marc Aureliu, el a considerat-o ca fiind o realitate deloc „indiferentă”. Trebuie să ne amintim de locul important pe care slava îl ocupă în cadrul gândirii grecești: „Toată viața morală a Antichității se bazează pe slava pe care o faptă bună o aduce celui care a făcut-o. Dacă cuvântul slavă (δόξα) este unul dintre cele mai uzuale din vocabularul grecesc, acela de κενοδοξία (ambitiția, trufia) dobândește, în limba Părinților, o importanță pe care nu a mai avut-o niciodată. Cu atât cu cât δόξα formează, pentru un păgân, atmosfera în care îi place să trăiască, cu atât κενοδοξία este, pentru un creștin, ispita de care trebuie să fugă înainte de toate”⁶.

Această remarcă generală se aplică în mod special la Sfântul Ioan Gură de Aur. Preot, apoi episcop, el nu putea face abstracție de această noțiune dobândită din lectura Anticilor și prin contactul cu Libaniu. Dar Ioan Gură de Aur era un creștin desăvârșit, credința și teologia sa obligându-l să facă o distincție clară – ar fi încă mai potrivit să vorbim despre o opoziție radicală – între slava umană și cea care vine de la Dumnezeu. Să nu tragem concluzia că în planul vocabularului diferența este întotdeauna marcată, pentru că în multe alte locuri, δόξα desemnează ori prima noțiune de slavă, ori a doua. Dar de multe ori – și atunci când contextul nu lasă să planeze niciun echivoc asupra conținutului real al cuvântului – lui Ioan Gură de Aur îi face plăcere să aducă unele precizări. Fără a da trimiteri exacte – ele sunt foarte numeroase – să observăm numai principalele denumiri pe care le utilizează.

Slava care vine de la Dumnezeu este autentică (αληθής), solidă (βεβαία), de neclintit (ακίνητος), veșnică (αθάνατος). Cum ea vine din cer (ἐκ των οὐρανῶν), ea are o durată veșnică (διαϊωνίζουσα), fiind în același timp o slavă viitoare (δόξα μέλλουσα), „adevărata frumusețe ce se contemplă în Duhul”. Cât despre slava omenească, ea este superficială (διάκενος, κενή), instabilă (άστατος), fără nicio soliditate (ου βεβαία), nicio durată (ού μόνιμος), frivolă (μάταια) și fără valoare (ουδαμινή). Este o slavă legată de această viață (ή παρούσα, ή δόξα του παρόντος βίου) și care are prin urmare toată fragilitatea lucrurilor omenești (ή των ανθρώπων δόξα, ή δόξα ή ανθρωϊνή).

⁵ Marc-Aureliu, *Meditații*, II, 11, 6 (traducere E. Bréhier, Stoicii, colecția „Pleiada”)

⁶ A. M. Malingrey, *Scrisori către Olimpiada*, introducere, SC, p. 13. cf. și: A.J. Festugière, *Sfințenia*, Paris, 1942, p. 34: „În climatul gândirii grecești, gustul pentru slavă, δόξα, merge mână în mână cu gustul de excelență, ἀρετή”.

Pentru a rămâne în limitele subiectului, nu vom aborda în mod direct celelalte patimi pe care Sfântul Ioan Gură de Aur le denunță în mod special, ca mânia, desfrâul și iubirea de bogății. Cu toate acestea, este necesar să începem cu un mic studiu comparativ între aceste patimi și slava deșartă pentru a reliefa mai bine locul pe care Sfântul Ioan i-l atribuie. Mai multe texte o așează fără nicio nuanțare deasupra altora. Slava deșartă este cea mai tiranică patimă⁷, mai vătămătoare decât lăcomia⁸, iar tirania pe care o impune este cel mai dificil rău de depășit⁹. Este adevărat că aceste afirmații peremptorii trebuie să fie întotdeauna întâmpinate cu prudență. De fapt, nu este deloc dificil să găsim multe afirmații ce par a fi în contradicție în opera lui Ioan Hrisostom, dacă ne raportăm în mod strict și ad literam la numeroase pasaje, fără a ține cont de ce este „fragmentar”¹⁰ în gândirea sa. Astfel, în alte locuri, Ioan Hrisostom numește dorința de a poseda mereu mai mult ca fiind cea mai puternică dintre toate patimile¹¹. Observăm că aceste calificative la gradul absolut sunt distribuite în funcție de circumstanțe și nu își propun să aducă elemente unice și comune de soluționare.

Un indice mai susceptibil de a indica importanța atribuită fiecărei patimi este furnizată de listele faimoase ale πόθη. Analiza acestora revelă faptul că slava deșartă și bogăția sunt întotdeauna semnalate. Cât despre celelalte patimi care li se adaugă, observăm că acestea sunt căutarea plăcerii sau, adesea, chiar și dragostea de putere a cărei legătură cu slava deșartă este evidentă¹². Confruntarea textelor ne face să credem că setea de slavă și pofta de bani sunt într-adevăr cele mai grave patimi în ochii lui Ioan Hrisostom. Această impresie este de altfel confirmată de numeroasele dăți în care Ioan Hrisostom grupează aceste două patimi, fără a menționa altele în mod explicit¹³.

Este oare posibil să precizăm mai mult care este gândirea sa și să distingem pe care dintre cele două patimi o consideră de mai rău augur? Într-adevăr, ansamblul operei sale dă destul de clar impresia că îl preocupă dragostea de bani. Nu pentru că pasajele în care el vorbește de acest lucru sunt mai frecvente decât cele în care tratează slava deșartă, ci pentru că sunt mai virulente, adesea mai dezvoltate în plan social și de aceea atrag mai ușor atenția¹⁴. Iată un text care arată bogăția ca fiind cauza slavei deșarte; este vorba de comentariul parabolei neghinei.

Sfântul Ioan Gură de Aur se întreabă de ce Hristos nu vorbește decât despre grija lumii și despre seducția bogăției¹⁵. „Vorbind despre grija lumii și despre seducția bogăției, Hristos a instaurat principiul. Slava deșartă și toate celelalte

⁷ *La Matei*, Omilia 19, 1, PG 57, 273 c; Omilia 44, 1, PG 57, 465 cd.

⁸ *Celor care se opun vieții monastice*, 3, 6 PG 47, 357 c; *La Ioan*, Omilia 28, 3, PG 59, 166 b.

⁹ *Către Stagir*, 3, 14, PG 47, 492 c; *La I Cor.*, Omilia 44, 3, PG 61, 377 a.

¹⁰ Expresia este a lui A. M. Malingrey, în SC 103 (introducere, p. 32).

¹¹ *La Matei*, Omilia 13, 4, PG 57, 212 c.

¹² *La Geneză*, Omilia 9, 4, PG 54, 625 d; *La I Cor.* Introducere, PG 61, 12 a.

¹³ *Lui Teodor*, scrisoare, 3 SC 117, p. 64, 60-62; *Împotriva celor...*, 3, 19, PG 47, 382.

¹⁴ *La Matei*, Omilia 51, 6, PG 58, 518 b, c sau *La I Cor.* Omilia 9, 4, PG 61, 80-82.

¹⁵ Mat. 13, 22.

patimi provin din această lume și din seducția bogăției, la fel ca și plăcerea, gelozia, lăcomia, *slava deșartă* și câte alte lucruri asemănătoare!”¹⁶ Acest text este clar, iar altele care sunt la fel de clare, confirmă cu totul altceva: „Odată alungată departe boala slavei deșarte, Hristos vine să ne vorbească despre sărăcie. Nimic, în fond, nu predispune la dragostea pentru bogății ca și slava. Aceasta este motivația mulțimelor de sclavi, a trupelor de eunuci, a hergheliilor de cai împopoțonați cu aur, a meselor de argint și a altor lucruri și mai ridicole imaginate de oameni nu pentru a satisface o necesitate, nici cu scopul de a se bucura, ci pentru a se expune în fața mulțimii”¹⁷.

După noi, acest al doilea text exprimă mai fidel concepția lui Ioan Hrisostom. Dar atunci, cum să explicăm înflăcărea pe care o pune în slujba luptei împotriva dragostei de bani? „Insistența lui are o explicație destul de simplă, dacă avem grijă să ne amintim cine făcea parte din auditoriul lui Ioan. Este vorba de creștini puternic atrași de ispita bogățiilor, indiferent de nivelul lor social: deci, ei trebuiau puși în gardă urgent. Pe de altă parte, avariția închidea inima celor bogați vizavi de nevoile fraților lor mai săraci; ori, se știe cât de preocupat a fost Ioan Hrisostom de soarta acestor nefericiți”¹⁸. Astfel el se lansează de bunăvoie în lungi și captivante dezbateri în care dă ce e mai bun din el. În fine, creștinii care veneau să-l asculte nu trebuiau să fie toți sensibili la răul constituit de slava deșartă, patimă mult mai subtilă după cum observă Ioan Hrisostom¹⁹. Astfel ajungem să înțelegem raritatea acestor pasaje în care el o denunță îndelung. Dimpotrivă, acolo face aluzie în nenumărate rânduri, iar această frecvență discretă ni se pare a constitui un argument foarte serios pentru a demonstra că slava deșartă, chiar dacă nu este denunțată la fel de spectaculos ca și setea de bogății, ocupă un loc cel puțin la fel de important în concepția lui Ioan Hrisostom.

Să ne străduim să ne facem o idee mai clară despre această importanță prin prezentarea câtorva pasaje în ordine cronologică. În tratatul împotriva detractorilor vieții monastice (compus în 372-374), Ioan se oprește asupra pericolului homosexualității care amenință tinerii din Antiohia și denunță acest viciu într-o pagină foarte dură, de altfel unică printre toate scrierile sale²⁰. Ioan Gură de Aur estimează totodată că unii se vor putea ține departe de aceste dezordini, dar nu întrevede, în schimb, nicio posibilitate de a rezista în fața seducției bogățiilor și a slavei deșarte²¹. Aproximativ în aceeași epocă, în timpul primilor doi ani ai vieții sale monastice, îi scrie fratelui său Demetrie: „Nu numai că îi permitem slavei deșarte să își manifeste tirania asupra rugăciunilor noastre, a postitului nostru sau a milosteniilor noastre, ci ne supunem puterii ei în toate

¹⁶ *La Matei*, Omilia 44, 4, PG 57, 469 c.

¹⁷ *La Matei*, Omilia 20, 2 PG 57, 288 d, 289 a.

¹⁸ F. Leduc, *art. cit.*, p. 8.

¹⁹ *La Matei*, Omilia 41, 4, PG 57, 450 b.

²⁰ *Împotriva...*, 3, 8, PG 47, 360 d, 361 a.

²¹ *Ibidem.*, 3, 8, PG 47, 362 d, 363 a.

acțiunile noastre. Încă mai mult, ne supunem noi înșine nebuniei acestei slave! Dar nu insist, pentru că este evident pentru toți”²².

Aversiunea lui Ioan Gură de Aur împotriva slavei deșarte pare să se fi manifestat încă cu mai multă putere în timpul anilor de episcopat. Nectarie, predecesorul său pe scaunul din Constantinopol, era demult obișnuit cu luxul capitalei și se simțea în largul lui în fasturile curții imperiale. Dar Ioan înțelegea să rămână fidel idealului de viață ascetică și vocației de a fi episcop. Astfel, încă mai mult decât în Siria, este șocat de complicitățile ipocrite pe care le constată, de această febră care îi împinge pe obișnuiții palatului să-și dorească să strălucească cu orice preț în ochii celorlalți. Conștientizarea devastărilor produse de slava deșartă se exprimă mai apoi în pasajele în care se ascunde cu greu indignarea dureroasă: cu ce scop să colecționezi cu frenezie obiecte de aur, de ce să-ți aduni excrementele în vase de argint²³ și să-ți dorești să te plimbi înconjurat de un număr mare de servitori? Ce de fum! Câtă deșertăciune!²⁴ Sfântul Ioan Gură de Aur nu se mulțumește totuși să denunțe slava deșartă sub aceste manifestări grosolane, ci o depistează sub o formă mai subtilă: creștinii se mărturisesc ca păcătoși, dar astfel de mărturisiri sunt foarte nesincere: „Tu, care te vorbești de rău până la exagerare, dacă nu auzi din gura altora complimentele care se fac oamenilor de bine, te superi. Vezi că te amuzi atunci când nu ai motive să te amuzi. Ei da, refuzăm laudele în dorința de a obține alte laude, pentru ca să primim mai multe complimente, pentru ca să fim admirați mai mult. Astfel, atunci când nu acceptăm complimentele este pentru a sublinia că nu o facem. Toate acestea sunt pentru *slavă*, nu pentru adevăr. Atunci, totul e zadarnic, nu există scăpare. De aceea vă îndemn să vă depărtați de mama tuturor relelor, slava deșartă, și să căutați ceea ce îi place lui Dumnezeu, pentru ca să intrați în posesia fericită a binefacerilor viitoare, să ajungeți la Iisus Hristos, Domnul nostru”²⁵.

2. Slava deșartă, obstacol în relațiile frățești

După ce am văzut locul central ocupat de slava deșartă, e bine să cercetăm explicațiile acestui fapt. Se pare că Ioan Gură de Aur s-a arătat întotdeauna sensibil la influența funestă jucată de această patimă în relațiile umane: „nimic nu se opune atât de mult milosteniei fraterne decât orgoliul”²⁶. Căutarea slavei deșarte ne ridică împotriva aproapelui nostru²⁷, provoacă ruperea prieteniiilor²⁸ și ne închide inima în fața nenorocirilor săracilor lângă care trăim și pe care-i privim cu dispreț: „Ce iertare merită acei negândiți care se îmbracă cu multă

²² *Către Demetrie*, 4, PG 47, 400 b.

²³ *La Corinteni*, Omilia 7, 5, PG 62, 349 d, 350 a.

²⁴ *La Evrei*, Omilia 28, 4, PG 63, 198 a.

²⁵ *La Evrei*, Omilia 27, 5, PG 63, 191 a, 192 a.

²⁶ *La Matei*, Omilia 59, 5, PG 58, 590 a.

²⁷ *La Matei*, Omilia 62, 5, PG 58, 602 c.

²⁸ *La Ioan*, Omilia 3, 6, PG 59, 45 b.

moliciune și a căror preocupare majoră este să se acopere cu fire produse din viermi de mătase! A fi copleșiți de confuzie, a se teme și a se cutremura: acestea ar trebui să fie sentimentele oricărui om care se acoperă astfel, fără a avea nicio necesitate sau nevoie care să-l constrângă. Moliciunea și slava deșartă sunt cele care comandă această atitudine: vrem să ne *facem admirati* de cei care trec prin spațiile publice. Dar cel care are aceeași natură ca și voi nu are nici măcar o haină cu care să-și acopere umerii”²⁹.

Astfel slava deșartă dezvoltă reacții de avariție, dar se poate întâmpla și ca ea să dezlege pungile, fără ca săracii să profite câtuși de puțin. Iată un astfel de text sugestiv, care poate că nu și-a pierdut întreaga valoare de actualitate: „Biserica nu este nici un butic în care se topește aur, nici un atelier de făurit monezi, ci o adunare de îngeri! Vreți să onorați trupul lui Hristos? Nu-l disprețuiți când e gol. Nu-i arătați onoarea, oferindu-i numai veșminte de mătase, și mai mult, nu-l disprețuiți în afara bisericii când este pătruns de frig din cauza goliciunii.... *Să învățăm deci să filozofăm și să-L onorăm pe Hristos în modul în care El vrea*. Când vrem să onorăm pe cineva, cea mai plăcută onoare pe care i-o putem aduce este cea pe care acea persoană și-o dorește, nu pe cea care ne-o dorim noi... Cinstiți-L cu acea onoare pe care El Însuși a propovăduit-o, cheltuind averile pentru a-i ajuta pe săraci. *Dumnezeu nu are nevoie de calicii de aur, ci de suflete de aur!*”³⁰

Astfel de îndemnuri nu rămâneau vorbe în vânt, pentru că mulți creștini își onorau cu plăcere datoria de a da pomană³¹. Acest act material nu este în mod necesar un act de milostenie, pentru că de multe ori ajunge să fie inspirat de dorința de a se face remarcat, iar acest pericol este cu atât mai mare cu cât nu poate să treacă neobservat atunci când se ajută săracii³². Comentând cuvântul lui Hristos „Deci, când faci milostenie, nu trâmbița înaintea ta, cum fac fățarnicii în sinagogi și pe ulițe, ca să fie slăviți de oameni”³³, Ioan Hrisostom denunță această tentație: „Pe bună dreptate îi numește fățarnici; nu era decât o mască a milosteniei, pentru că în adâncul inimii nu se găsea decât duritate și inumanitate. *Ei nu făceau milostenie datorită aproapelui, ci pentru slava pe care o obțineau datorită ei. Iată ultima dintre cruzimi: să cauți să strălucești atunci când altul moare de foame!*”³⁴

Ioan adresează aceleași reproșuri ascultătorilor săi: „Vreți să reducem atacul împotriva celor care caută slava deșartă în practica milosteniei? Din partea mea, se poate consimți cu ușurință: iubesc enorm acest gest și sufăr atunci când îl văd

²⁹ *La Geneză*, Omilia 37, 5, PG 53, 348 d, 349 b.

³⁰ *La Matei*, Omilia 50, 3, 4, PG 58, 508 c, 509 b.

³¹ *La Cuvântul...*, PG 51, 271-302. vezi O. Plassmann, *Das Almosen bei Johannes Chrysostomus*, Münster, 1961.

³² *La Matei*, Omilia 20, 1, PG 57, 287 b.

³³ *Matei* 6, 2.

³⁴ *La Matei*, Omilia 19, 1, PG 57, 275 a, b.

mânjit de *slava deșartă* care, la fel ca o doică semănând corupția, îi pune obstacole în cale fetei cu sânge regal.³⁵ Dorința de a fi văzut este un rău în orice circumstanțe, dar mai ales atunci când aduce pomană. În cazul acesta este vorba de o cruzime extremă: ne apropiem plini de strălucire de nefericirea semenului nostru, aproape că îl insultăm în mijlocul nenorocirii sale³⁶: „Trebuie să fugim oriunde de *slava deșartă*, mai ales în milostenie. Dar nu s-ar mai putea vorbi de milostenie dacă gestul nostru ar fi viciat de această boală, ci ar fi *ostentație* și cruzime. De altfel, tu nu acționezi din compasiune, ci pentru *a arăta*; nu numai că nu faci milostenie, ci mai mult, îți insulti aproapele, îl jignești grav!”³⁷

Constatând că Ioan Hrisostom nu încetează să-i pună în gardă pe creștini de fiecare dată când fac milostenie, s-a putut scrie: „Revine atât de des la acest pericol încât se poate recunoaște una dintre slăbiciunile cele mai frecvente ale bogătașilor acelei epoci”³⁸. În această privință, nu e dezinteresată constatarea că însăși diaconița Olimpiada a recunoscut că a cedat acestei ispite: „I-am cerut de mult timp lui Dumnezeu să fiu păzită de *slava deșartă* care atrage practica milosteniei”³⁹. Pentru că este dificil să scăpăm de slava deșartă manifestată în milostenie, unii își spuneau că trebuie să încetăm să-i ajutăm pe nevoiași! Dar Sfântul Ioan dezvăluie cu finețe motivul subadiacent al acestei decizii: pretindeți că vă depărtați de această patimă, dar oare nu este din frica de a pierde fața care vă însuflețește? Ce rușine pentru voi, dacă ați fi surprinși vorbind cu săracii!⁴⁰ Slava deșartă nu viciază numai relațiile prin folosirea greșită a bogățiilor, iar Ioan se ridică cu vehemență împotriva fecioarelor consacrate care se amuză prin a atrage bărbații dedicați ca și ele Domnului: „Vă jucați din vanitate cu sufletul aproapelui și vă găsiți plăcerea personală în moartea celorlalți”⁴¹. În tratatul despre sacerdoțiu, observă că slava deșartă este cel mai grav obstacol pe care un preot îl poate întâlni și enumeră totodată „monștrii” care acompaniază această patimă: „Le cunoști numele: mânie, descurajare, râvnă, dispute, calomnii, minciuni, decepții, ipocrizii, comploturi, dușmănie negândită... adulări servile, complezențe interesate, dispreț pentru săraci, josnicii față de bogăți”⁴².

Slavei deșarte imaginate ca obstacol împotriva armoniei relațiilor, e bine să atașăm invidia din mai multe considerente. Cele două patimi sunt asemănătoare în măsura în care invidia constă în a dori ceea ce alții posedă și în a-și avea vanitatea satisfăcută dacă acestea ar cădea pe mâinile altora. Pe de altă parte,

³⁵ *La Matei*, Omilia 71, 3, PG 58, 665 a.

³⁶ *La Matei*, Omilia 71, 3, PG 58, 665 c.

³⁷ *La II Cor.*, Omilia 13, 3, PG 61, 795 a.

³⁸ A. M. Malingrey, *Scrisori către Olimpiada*, introducere, SC 13, p. 13.

³⁹ Palladius, *Dialoguri*, 17, PG 47, 61 a.

⁴⁰ *La Matei*, Omilia 35, 5, PG 57, 412 b.

⁴¹ *Cum să observăm fecioria*, în „Noua colecție de texte și documente”, Paris, p. 99, 1. 12-14.

⁴² *Despre Preoție* 3, 9 PG 48, 646 a, b.

Hrisostom nu numai că apropie cele două *πάθη* în nenumărate texte⁴³, dar și subliniază în mod explicit rolul nefast jucat de invidie în relațiile umane⁴⁴. Sclavul acestei patimi este dușmanul naturii umane⁴⁵ și se opune până și celor apropiați⁴⁶, pentru că vede dușman până și în cea mai apropiată persoană⁴⁷. După ce a deplâns accesul acestor nedemni la responsabilitățile ierarhice și izgonirea oamenilor capabili, Ioan i-a scris prietenului său Vasile: „dacă nutrești curiozitatea de a afla cauza atâtor rele, vei vedea că este întotdeauna aceeași: rădăcina, mama lor comună ca să spunem așa, este *invidia*”⁴⁸. Mai târziu, după ce era deja preot de patru ani, recunoaște că „invidia este puternic înrădăcinată în Biserică și mai ales în noi (cei din treapta ierarhiei) decât în cei inferiori nouă”⁴⁹.

Astfel Hrisostom îi îndeamnă cu feroare pe creștini să nu acționeze în scopul de a se arăta. Totuși, în același timp, continuă să sublinieze responsabilitatea care le revine de a-și mărturisi credința în fața fraților lor și a necredincioșilor. Dar pentru a mărturisi, nu trebuie oare să te faci observat? Și atunci cum să evităm slava deșartă? Ascultătorii lui Ioan au perceput ei oare dificultatea sau el le-a împrumutat obiecția printr-un procedeu literar clasic? Contează prea puțin: „Ce poruncă ne dai? De a trăi pentru a *arătare* și pentru *slavă*? Deloc! Nu pretind așa ceva! Nu am spus: «Forțați-vă să etalați în public faptele voastre bune» și cu atât mai puțin să: «facem paradă», dar să «vă strălucească lumina», adică «virtutea voastră să se extindă, ca focul vostru să crească, ca lumina lui să strălucească». Când virtutea este atât de mare, nu o putem ține secret; cel care o practică o acoperă cu mii de voaluri”⁵⁰. E de ajuns pentru moment să constatăm că problema nu este deloc rezolvată; vom avea ocazia să întâlnim în cele ce urmează răspunsul la această dificultate.

3. Slava deșartă în viața necreștinilor

Într-o operă în care milostenia față de aproape ocupă un rol principal, frecvența denunțare a slavei deșarte ca obstacol în relațiile fraterne constituie un argument greu pentru a demonstra importanța pe care această patimă o are la Ioan Hrisostom. „Totodată, să recunoaștem că a condamna slava deșartă din acest punct de vedere nu este deloc original: oamenii spirituali ai tuturor timpurilor (împreună cu cei de bun simț) sunt de acord să vadă în dorința de a scilipi în ochii celorlalți un obstacol grav pentru orice întâlnire cu adevărat omenească.

⁴³ *La Matei*, Omilia 46, 4 PG 58, 480 c; Omilia 58, 2, PG 58, 568 d; Omilia 65, 5, PG 58, 624 a.

⁴⁴ *La I Corinteni*, Omilia 31, 4, PG 61, 262c - 264.

⁴⁵ *La Matei*, Omilia 40, 3, PG 57, 443 bc; *La martirul Roman* 1, 1, PG 50, 607 b.

⁴⁶ *Ibidem*, Omilia 40, 2, PG 57, 440 b.

⁴⁷ *La Ioan*, Omilia 5, 4, PG 59, 58 d.

⁴⁸ *Despre Preoție* 3, 15, PG 48, 653 d.

⁴⁹ *La Matei*, Omilia 40, 4, PG 57, 443 c.

⁵⁰ *La Matei*, Omilia 15, 8. PG 57, 233 b, c.

Astfel învățătura pe care o putem trage de la Ioan, în această privință, are un interes real ca mărturie, dar nu ar putea pretinde să aducă o notă într-adevăr nouă. La el, dimpotrivă, apare un aspect mai personal, dacă ținem cont de locul pe care îl ocupă slava deșartă în polemica sa împotriva necreștinilor⁵¹.

Vom utiliza cu precădere un pasaj lung și foarte revelator pentru concepția lui Ioan Hrisostomul. Se știe că el stabilește o relație strânsă între viața morală și credință: „Ce înseamnă mâncarea pentru trupul nostru: iată maniera noastră de a trăi pentru credința noastră: trupul nostru nu poate subzista fără mâncare, iar credința fără fapte bune”⁵². Această relație, care îi preocupă în primul rând pe creștini, se răsfrânge și asupra necreștinilor în asemenea măsură încât concepția lui Ioan se poate rezuma astfel: dacă un om nu crede în Iisus Hristos, este datorită faptului că viața lui morală nu este bună și nici nu își dorește să o îmbunătățească. În plus, nu este de conceput ca un necreștin să ducă o viață virtuoaasă. Dar mai bine să îi lăsăm cuvântul lui Ioan, care comentează un pasaj al celei de-a patra Evanghelii⁵³: „Cel care, în absența Luminii, ar rămâne în întuneric, ar avea șanse să fie iertat. Dar atunci când ea a apărut, a rămâne în întuneric ar fi dovada clară a unei voințe perverse și certărețe... El, singurul motiv al Venirii Lui, a fost să șteargă păcatele noastre trecute, de a ne păstra pentru viitor. Dar există și oameni care sunt lipsiți într-adevăr de curaj sau forță în fața muncilor virtuții și care până la ultima suflare țin să rămână scufundați în perversitate, fără a se îndepărta niciodată de ea; pe aceștia îi atacă Hristos aici. *Cum creștinismul își reclamă dreptatea în dogmă și într-o viață sfântă, ei se tem, spune Hristos, de a se converti la noi, pentru că nu vor să arate lumii o viață dreaptă...* Se întâmplă azi să auzim mulți greci spunând că nu vor să acceadă la credința noastră pentru că nu pot renunța la beție, la necurăție și la alte lucruri de acest gen... El spune că Lumina a venit în lume: au căutat-o? Au lucrat? Au trudit ca să o găsească? Lumina în persoană a venit la ei, și nici așa nu s-au grăbit... Arătați-mi pe **unul** care să se fi debarasat de toate patimile, liber de orice defect și care să fi rămas printre greci: nu veți găsi nici unul!”⁵⁴

Poziție intransigentă, după cum se poate constata, și care nu întârzie să ne facă să făptuim. De altfel, este interesant să remarcăm că, cu câțiva ani înainte, Libaniu – căruia Ioan Hrisostom îi datorează o bună parte din formația sa – credea că trebuie să afirme: „Nu ești neperat un om rău dacă îți pui cele mai bune speranțele în zei”⁵⁵. Iată problema pusă în mod clar: nu se poate să fii un păgân onest? Ioan își pune în mod explicit această întrebare: „Ce? Se va spune: nu există și creștini care înfăptuiesc răul și greci care trăiesc în filosofie? Că

⁵¹ F. Leduc, *art. cit.*, p. 17.

⁵² *La Cuvântul apostolului...*, 1, 10. PG 51, 280 d, 281 a.

⁵³ Ioan 3, 19.

⁵⁴ *La Ioan*, Omilia 28, 2, 3, PG 59, 163 d, 164 a, 164 b, 164 c, 165 b.

⁵⁵ Libanius, *Pro Templis*, în Byzantion (1933), p. 39 (53).

există creștini care fac rău, o știu la fel de bine ca și voi, dar că există greci care duc o viață dreaptă, iată ce nu cunosc cu certitudine. De fapt, nu-mi vorbiți de cei care sunt blânzi și onești de la natură, căci în acel caz nu se poate vorbi de virtute. Vorbiți-mi de cel care suferă mult de chinul patimilor și își păstrează filosofia; nu veți găsi niciunul. Dacă promisiunea Împărăției, amenințarea cu iadul și multe alte lecții atât de elevate îi mențin cu greutate pe oameni în virtute, cu atât mai puțin vor urmări virtutea cei care nu sunt convingși de niciuna dintre aceste adevăruri. Fie! Să nu dăm impresia că ne place să ne certăm, să cădem mai bine de acord că există greci care duc o viață dreaptă. Dar acest lucru nu contrazice argumentarea mea, pentru că este vorba de ceva care se întâmplă în general și nu de excepții⁵⁶.

Totuși, aceste excepții există și ar impune o mare dificultate, chiar dacă, după cuvintele lui Ioan, „lucrurile trebuie definite nu după excepții, ci după efectul lor obișnuit⁵⁷”. Pentru a le surprinde întreaga lor importanță, această polemică trebuie situată la nivelul adecvat, adică pe planul religios. „De fapt, ceea ce contează la Ioan Hrisostom nu este blamarea necreștinilor, ci apărarea pozitivă a transcendenței creștinismului⁵⁸”. Ori, luând în considerare relația strânsă dintre credință și viața morală, ar însemna să relativizăm mai degrabă Revelația creștină, decât să îi recunoaștem pe oamenii virtuoși, chiar dacă în număr mic, dintre păgâni. Această concepție a lui Ioan manifestă problematica dezbaterii și ne ajută chiar să-i apreciem răspunsul: „Dacă unii joacă teatru, o fac pentru slavă. Dar cel care acționează pentru slavă, de fiecare dată când va putea să se ascundă, nu își va abandona patimile sale vicioase... Și nu veniți să-mi spuneți că un astfel de om este modest, că el nu fură: aceste acțiuni în sine nu reprezintă virtuți. La ce bun să acționezi astfel când ești sclavul slavei deșarte și când, de rușinea prietenilor și a cunoștințelor, continui să rămâi în greșală? Iată ce nu înseamnă să trăiești drept – *Sclavul slavei nu este mai puțin sclav decât cel al necurăției*. Greșelile primului sunt mult mai numeroase și perverse decât cele ale celui de al doilea... Toți oratorii lor frumoși, care au făcut discursuri mărețe, pentru ca ei să le creadă, au fost superiori bogățiilor și pântecului, au fost sclavi ai *slavei* mai mult decât restul oamenilor, pentru că aceasta este cauza tuturor relelor⁵⁹”.

S-ar putea crede că aceste afirmații sunt fructul unei oratorii figurate și că nu trebuie înțelese ad literam. De fapt, ele par să traducă gândirea profundă a lui Ioan Hrisostom, exprimată de multe ori în alte locuri prin remarci scurte⁶⁰ sau prin pasaje mai dezvoltate⁶¹.

⁵⁶ *La Ioan*, Omilia 28, 2, PG 59,164 c, d.

⁵⁷ *Despre feciorie* 55, SC 125, p. 304, l. 20-21.

⁵⁸ F. Leduc, *art. cit.*, p. 18.

⁵⁹ *La Ioan*, Omilia 28, 2, 3, PG 59,164 d, 165 b.

⁶⁰ Prizonieri ai slavei deșarte (*La Matei*, Omilia 71, 2. PG 58, 664 bc).

⁶¹ *La Ioan*, Omilia 8, 1, PG 59, 65 b- 66 b.

Ce să credem de această poziție? Nu este oare numai o soluție simplistă din partea acestui sfânt cultivat? „Într-adevăr, zelul lui de a apăra Biserica este lăudabil, însă nu se sprijină oare pe o preconcepție, disimulând de exemplu că ignoră frecvențele avertizări făcute de păgâni împotriva slavei deșarte? Să nu-l cităm decât pe Marc-Aureliu pe care Ioan trebuie să-l fi cunoscut din antologii”⁶². Împăratul stoic mărturisește că a moștenit de la tatăl său adoptiv o detașare de orice vanitate pentru preținsele onoruri⁶³ și ne sfătuiește: „Te-ai lăsa antrenat de dorința de slavă? Gândește-te la rapiditatea cu care toți sunt uitați, la abisul timpului infinit dintr-unul și din celălalt sens, la vidul cuvintelor răsunătoare, la umoarea schimbătoare și indecisă a celor care par să te laude, la îngustimea locului în care acea slavă se limitează”⁶⁴. Și s-ar mai putea cita și alte texte⁶⁵.

Cunoscând această literatură, Ioan Hrisostom, după cum s-a constatat, nu se lasă câtuși de puțin impresionat, pentru că are grijă să deosebească „filosofii” în cuvinte de cei care trec la fapte⁶⁶. Astfel el se prefăce că îl întrebă pe Sfântul Pavel de ce nu a vrut să cunoască textele necreștinilor. Iată răspunsul pe care i-l împrumută Apostolului: „Nu mă preocupă cuvintele, pentru că noi trebuie să trecem la fapte. În luptă, succesul le revine nu celor care vorbesc mult, ci celor care depun o muncă mai îndelungată. Același lucru se întâmplă și în viață: biruința este câștigul nu al celor care vorbesc, ci al celor care *făptuiesc*”⁶⁷.

Totuși, ce-i drept păgânii nu s-au limitat la cuvinte, pentru că slava deșartă este într-adevăr o patimă subtilă care ne împinge la actele cele mai contradictorii⁶⁸; trebuie deci să analizăm îndeaproape mobilele subadiacente ale acțiunilor „virtuoase”. Iar Ioan o face apelând la amintiri literare. Socrate căuta să strălucească în toate acțiunile lui⁶⁹, Platon și Pitagora erau „adevărați copii subjugăți întru totul de *slava deșartă*”⁷⁰. Cât despre Diogene Cincul, el se îmbrăca în zdrențe și se retrăgea în butoi pentru a se face remarcat de oameni⁷¹. Cu siguranță Ioan recunoaște că păgânii au dus o viață de renunțare⁷², trăită în castitate⁷³ și în abandonul bogățiilor lor⁷⁴. Dar în aceste pasaje, el ține aproape întotdeauna să precizeze că slava deșartă este mobilul cel mai profund care îi însuflețește și conchide cu: „Câtă pompozitate, cât snobism! Ei fac totul pentru a fi lăudați de oameni și nimic pentru filosofie. Când *făptuiesc* pentru *slavă*, nu există decât

⁶² F. Leduc, *art. cit.*, p. 20.

⁶³ Marc-Aureliu, *Meditații*, I, 16, 2.

⁶⁴ *Meditații*, IV, 3, 7.

⁶⁵ *Meditații*, VII, 73; VIII, 8.

⁶⁶ *La Matei*, Omilia 74, 1, PG 58, 680 c; cf. și *I Corinteni*, Omilia 29, 6, PG 61, 248 b

⁶⁷ *La I Corinteni*, Omilia 14, 2, PG 61, 116 c.

⁶⁸ *Ibidem*, Omilia 35, 4, PG 61, 301 c.

⁶⁹ *La Fapte*, Omilia 36, 2, PG 60, 261 a.

⁷⁰ *Ibid.*, Omilia 4, 4, PG 60, 47 d; *La statui*, Omilia 19, 1, PG 49, 189 d.

⁷¹ *La I Corinteni*, Omilia 35, 4, PG 61, 301; *Despre Babila* 8, PG 50, 545 b.

⁷² *La Matei*, Omilia 21, 4, PG 57, 300 a; *La Efeseni*, Omilia 12, 1, PG 62, 89 d.

⁷³ *La Evrei*, Omilia 13, 5, PG 63, 109 c.

⁷⁴ *La Geneză*, Omilia 20, 5, PG 53, 173 c, d; *La Matei*, Omilia 15, 9, PG 57, 235 b.

vulgaritate. Când posedă totul, dar când nu sunt stăpâni ai acestei patimi, se depărtează de orice filosofie și sunt dominați de cea mai tiranică și rușinoasă patimă⁷⁵.

Ioan nu a trebuit de altfel să se întoarcă prea mult în trecut pentru a găsi argumente în favoarea tezei sale: păgânii timpului său, ca Iulian și Libaniu, nu se arătau deloc mai detașați de slavă decât strămoșii lor, după cum se poate constata din scrierile lor. La ordinul împăratului Iulian Apostatul, unii creștini au favorizat „ateismul” din cauza bunăvoinței pe care o arătau față de străini. Pentru a contracara influența „galileenilor” (a creștinilor), iată soluția pe care o preconizează în scrisoarea sa către părintele Arsace: „Toți preoții din Galatia, fără excepție, trebuie să acționeze la fel. Pentru a le stimula zelul, fă apel la amorul lor propriu (mot-a-mot «umple-i de confuzie») și convinge-i să fie interesați”⁷⁶.

Este însă foarte interesant să surprindem din plin câteva reacții spontane ale lui Libaniu care ne arată că la Antiohia există „o mulțime de facilități pentru oamenii abili în arta oratoriei de a obține slava”⁷⁷. Tot el le spune „scumpilor săi discipoli îndrăgostiți de slavă”⁷⁸: „Nu există stăpân care să mă egaleze în sollicitudine, în doctrina care vă privește”⁷⁹. Iată ceva încă mai puternic; unii dintre discipolii săi nu par să aprecieze la justa lor valoare talentele stăpânului lor; astfel el reacționează după cum urmează: „Pe toți zeii, ați spune voi, nu mai sunt atât de bun ca pe vremuri, iar producțiile mele actuale nu sunt la fel de valoroase ca și cele de odinioară. Nu așa vorbesc cei care nu au îmbătrânit, încă și cei care au îmbătrânit deja... pentru toți aceia, nu există cuvântul de-al meu care să nu-i facă să acționeze de pe locurile lor. Se pot auzi țipând că m-am depășit pe mine însumi: „Oricât de frumoase au fost faptele mele de odinioară, după cum spun ei, există ceva mai mult în cea de azi, iar bătrânețea nu reprezintă pentru mine un obstacol”⁸⁰. Nu este fără fundament faptul că s-a putut vorbi despre „incomensurabila deșertăciune” a lui Libaniu!⁸¹

⁷⁵ *La Fapte*, Omilia 4, 4, PG 60, 50 a.

⁷⁶ Iulian, *Opere complete*, I, prima parte, p. 144 (scrisoare către Arsace, mare preot al Galatiei).

⁷⁷ Libanius, Antiochikos (traducere Festugiare, în *Antiohia păgână și creștină*, p. 37). Hrisostom subliniază pericolul slavei deșarte în arta oratorică: *La I Corinteni*, Omilia 32, 6, PG 61, 271 d.

⁷⁸ Citat de Festugiare, în *Antiohia păgână și creștină*, p. 446, 1 (Despre motivele sale de a suprima discursul ceremonial).

⁷⁹ *Op. cit.*, p. 456, 9, l. 22.

⁸⁰ *Op. cit.*, p. 449, 19.

⁸¹ *Op. cit.*, p. 99.